

Кзурулуш эм инвестиция бла байламлы соруулаага кыраагандыла

Ахыры. Аллы 1-чи бетдеди.

Быйылгы жылда республикада бир кезиге 10 школну кзурулушу башланганды, алада 6324 сабий окурча жер кыраллыкды. 2022 жылны ахырына юч мектепни кзурулуш бошарга мурат барды, ала Прохладный эм Наркыала шахарлада, Куба элде ишлене турадыла. Дагыда Бахсанда, Ташлы-Талада, Жаңгы Малкыарда, Вольный Аулда 380 жери болган 5 ясли блок хайырланарга берилгенди. Юч спорт объектни кзурулушу бошалганды, жылны ахырына энтта да шендоголю петиорье бла кюреширге спорт комплексни хайырланарга берилдиле. Келир жылны ахырына Тёбен Чегемде футбол ойнара тынгылы майдан болукду, 2024 жылга уа Наркында буз каток ачылыкды, кзурулушу башланганды.

Нальчикде «Саулык сакылау» миллет проектни чеклеринде онкология диспансер эм поликлиника ишленириктиле. Аушигерде амбулаторияны кзурулушу бошалганды, дагыда жылны ахырына деридыгульбегиде поликлиниканы жангыртуу ишле бардырылыкдыла. Келир жылны ахырына деридыгульбегиде эм Элбрусда участка больницада хайырланарга берилдиктиле.

Инфраструктура жаны бла да кзурулуш ишле бардырыладыла.

Жылны аягына деридыгульбегиде Нальчикни жангы районларында энчи юйле ишленирик орамлада суу тархан эм канализация быргылыны орнатып бошарыкдыла. «Таза суу» регион программага кере, районлада 13 суу барган объектде жангыртуу ишле этиле турадыла. Солдатская станицада бла Пролетарское элде суу чыгарган скважиналары кзурулушлары бошалганды. Элбрус посёлкадан Азау талаага деридыгульбегиде коллекторну жангыртуу бла байламлы ишле башлангандыла, аны бла бирге ол элде кир суула жыйылган канализация барган жерлени да алышындырыкдыла. Нальчикде да кир суула жыйылган жерни жангысын ишлерге проект хазырлана турады. Дагыда Бахсанни 80 километр узунлугу болган группалы суу тархан уллу кзурулушда ишле 2025 жылда бошалырга керекди.

Адамланы авариялы, оюла турган юйледен кечюрюу бла байламлы программага кере, 62 кеп фатарлы битеуда 17 минг квадрат метри болган юйден инсанла кечюрюленди. Башача айтханда, 1020 адам кеслерини жашау болумларын иглениргенди. Адамланы эски юйледен жангылаага кечюрюу бла байламлы ишле андан ары бардырылыкдыла.

Быйылгы жылда Нальчикде сегиз жангы сквер бла онтёрт жамауат

солуган майдан айбатландырылганды. Шендоголю сахарны кеп фатарлы 51 юйюно арбазы тапландырыла турады, келир жыл ол программа районлада ишле башларыкды. Жаш тёлюно чыгармачылык мекямыны кзурулушу андан ары бардырылады, ол 2002 жылда ишле башланган эди эм кзурулушу битип бошалаган объектге саналып, ырыксы да бёлюмлей турганды. Ол мекям жаш тёлюно чыгармачылык арасы болукду, аны ариу сыфаты уа республиканы шахарын бютон ариу этерикди.

2023 жылда «Шендоголю школ» проектни чеклеринде тогуз битеулю билим берген мектепни кзурулушу Нальчикде, Александровский станицада, Прималкинскийде, Терекеде, Наркыалада, Экинчи Чегемде эм Терс-Кёлда кзурулушлары башланарыкдыла. Битеуда мектепдеде 5150 сабий окурча онгла кыраллыкдыла. Ол жумушлагга деп республикага юч миллиард сомдан аслам аха бёлюнгенди. Кзурулуш ишлени 2024 жылны ахырына бошарга мурат барды.

«Саулык сакылау биринчи звеносун жангыртуу» федерал проектни чеклеринде 2023-2024 жылда 7 амбулаторияны ишле башларга мурат барды эм Октябрьскийде, Кеңжеде, Светловодскийде, Красносельскийде, Тёбен Черекде, Акь-Сууда, Звёздныйде, Куба-Табада

фельдшер пункта ишленириктиле. 2022 жылда жоллада кзурулуш ишлени бардырырга 4,2 миллиард сом белгиленди. Жарашдырылган планнга кере, быйылгы жылны итоллары бла 170 километр регион эм жер-жерли жолла тап халга келтирилдиктиле, 134 метр кепюрле турган жерле эм 70 километрге чыракыла жанарча болукдула. Белгиленген жерледе ишле 90 процентге тамамлангандыла, дегенди Аслан Дышеков.

Келир жылда автомобиль жоллада кзурулуш ишлени бардырырга 4,4 миллиард сом бёлюнорюкду. «Коркыуузулу качеству жолла» деген миллет проектни чеклеринде 70 километр жол тап халга келтирилдикти. Андан сора да, автомобиль жюрегем 261 метр кепюрге эм темир жолладан өтген жерлеге ремонт этиликди, 30 километрге жангы чыракыла орнатылыкдыла. «Жер-жерли эм регион автомобиль жолланы айнытууга себеллик этиу» федерал проектни хайырындан 23,8 километр автомобиль жол норматив халга келтирилдикти. Андан сора да, «Элени тийрелерин комплексли айнытуу» кырал программага кере, алты элде 18,6 километр жолга ремонт этиликди. Орамлада жангыртуу ишле гиче шахарлада да бардырылыкдыла деп билдиреди республиканы оюучусуну пресс-службасындан.

Кыбарты-Малкыар Республиканы Башчысы **Казбек Коков** республикадан чакырылып Ингушетияда турган аскерчилени жангы чыракыла орнатылыкдыла. «Жер-жерли эм регион автомобиль жолланы айнытууга себеллик этиу» федерал проектни хайырындан 23,8 километр автомобиль жол норматив халга келтирилдикти. Андан сора да, «Элени тийрелерин комплексли айнытуу» кырал программага кере, алты элде 18,6 километр жолга ремонт этиликди. Орамлада жангыртуу ишле гиче шахарлада да бардырылыкдыла деп билдиреди республиканы оюучусуну пресс-службасындан.

Кыбарты-Малкыар Республиканы Башчысы **Казбек Коков** республикадан чакырылып Ингушетияда турган аскерчилени жангы чыракыла орнатылыкдыла. «Жер-жерли эм регион автомобиль жолланы айнытууга себеллик этиу» федерал проектни хайырындан 23,8 километр автомобиль жол норматив халга келтирилдикти. Андан сора да, «Элени тийрелерин комплексли айнытуу» кырал программага кере, алты элде 18,6 километр жолга ремонт этиликди. Орамлада жангыртуу ишле гиче шахарлада да бардырылыкдыла деп билдиреди республиканы оюучусуну пресс-службасындан.

толу сунлай анылайсыз. Ата журтларын кырууларга ёхтемликери эм сыйнамыслары бла сюелген Кыбарты-Малкыарда жашаган халкыладан болганым бла ёхтемленеме. Ата журтугузга хорлам бла, саулык бла, кыранчысы кыйтыгыз. Битеу салынган борчлары толтурурга кючюгуз-кыруугуз болсун. Мен сизни бла ёхтемленеме!» - дегенди Казбек Коков.

Кыбарты-Малкыарны Башчысы аскерчиле бла хапарлашканды, амуниция бла жалчытуу эм башха соруулаага жууапла бергенди. Ол дагыда мобилизация этилген инсанланы юйорлерине федерал эм регион себеплик амалланы, социал гарантияланы юслеринден да айтханды. Эсигизге салайык, РФ-ни Президентини Указына тийшлиликде битеу россей субъектлеге РФ-ни Сауутланган кючлерини частыларын бла бёлюмлерин кзуруу жаны бла борча салынгандыла. Белгиленгенге, 300 минг адам чакырылыкды – РФ-ни битеуда мобилизация кылаилыгындан 1 процентден асламырагы.

КыМР-ни Аскер комиссариаты мобилизацияны кзуруу планнга тийшлиликде республиканы тийресинде 21 сентябрден жарым мобилизацияны бардыруу жумушлары башлаганды.

КыМР-ни Башчысыны бла Правительство сунуу пресс-службасы.

Туберкулёзну жайылыууна кыжау мадарла сююлгенди

Ахыры. Аллы 1-чи бетдеди.

Жылны алтындан бери 22 мингден аслам сабий (7-жылкыкыла) туберкулинодиагностикадан өтгенди, 26,7 мингден аслам сабий Диаскинтест амалны болушлугу бла тинтилгенди (8-14 -жылкыкыла). Хар 100 минг адамга терегенде, 15-17-жылкыкылары арасында туберкулёз 17,2 кезиге тохташдырылганды (5 адам). Арууно дарманла бла кыйын багытланган тюрлюсюно жайылыуу тохтатыр мурат бла андан кыйналганга жабык бёлюмюн ачарча мадарла этиледиле.

Заурбек Батыров жетишмеген затланы юслеринден да айтханды. Ол дарманла, дезинфекторла бла жалчытуу, аруулаага бла ишленген медицени саулыклары кыруулау жаны бла кемчиликлени белгилегенди. Сёз станицарда турганланы татымлы, саулыкыга жараулу аш-суу бла жалчытууну юсонден да барганды. Алай бюгонлюкге бу жумушлагга керекли бөлюмдөн аслам 31,5 процент бёлюнгенди. Кытылыкны эсге алып, бир саусузга кюнне аш-сууга 217 сом кыратылганды. Алай жоруклагга кере уа 451,7 сом керекди.

Учредендияны ырыксы-техника мурдорун кючлеуге 27,3 миллион сом бёлюнгенди. Алай битеу белгиленген жумушлары тамамлауга 86,6 миллион сом керекди.

Кадрланы юслеринден да айтханды. Докладчы физиаатрла жетишмегенлерине эс бурганды, бютонда районлада. Служба кадрла бла 48 процентге жалчытылындыла. Медицени жартысы тенги бири пенсиячыладыла неда пенсиягга

чыгар жыл саннга жетгенди. Ол а хакыны азлыгы, медикле бу жуггарга болукларына кюркыуу бла байламлыды.

- Туберкулёз адамны кылайлыгына, кыулугуна да кырамай, жагылырга болукду, - дегенди, докладчы сёзе, Татьяна Егорова.

Бу тема Парламентде биринчи кере сююлмегенди да айтханды. Спикер туберкулёзну жайылыууну сылтаулары, коронавирусу кезигенде туберкулёзну ачыкылауу амалларыны, бютонда сабийлени арасында, эмда бир-бир дарманла хайырлыклары тас этгенлерини юслеринден сорганды.

Арууно жайылыууну сылтауларындан бири ол жуггарыгына кюркыууу кыаумла заманында медицина тинтилгенди, диспансеризациядан, лучевой диагностикадан этимгерленди. Иммунодиагностика амалла бла тынгылы жалчытылынганларыны хайырындан а аны сабийлени арасында заманында ачыкыларга битеу онгла бардыла.

Коронавирус жайылганды уа тинтилени саны 60 процентге кёбейгенди. Алай компьютер диагностиканы кезигенде ёпкеде «матовое стекло» ышаннга эс бурулганды, ёпкеде онкологияга, туберкулёз болганына бла кыалганына кыралмаганды. Аны хатасындан а Фтизиатрия хайыры болмаганды.

Дарманла хайырлыкларыны нек тас этедиле деген сорууга жууаплай, Заурбек Батыров станицарда дарманла жетишмегенлерини хатасындан багытуу тыйрга тошгени бла байламлы болганын айтханды. Андан сора да, адамла антибиотиклени кеп ичедиле. Аны ючию а адамны санлары дарманнга «жууап» бермей кыядыла.

Законодательство эм жер-жерли самоуправленцияны соруулары жаны бла комитетини башчысы **Борис Мальбахов** фтизиатрия служба аха бла кереклисича жалчытылыммагыны эс буруп, жууаплы органланы келир жылны бюджетин кырааганда бу сорууну тамамларга чакырганды.

«СПРАВЕДЛИВАЯ РОССИЯ – ЗА ПРАВДУ» партияны фракциясыны таматасы **Владимир Кебеков** туберкулёзга кыжау диспансер керекле бла тийшлисича жалчытылыммагынын чертип, депутатла бу сорууну контрольда тутханларын, аны жерине барып тинтенлерин да эсертгенди.

Докладны сёзе, депутатла сабийлеге бу аруу кылай жуукылыны, пневмококк жуукыла аруудан прививканы маганальгыныны, кадрла бла жалчытуу амалларыны юслеринден айтханды.

Уруну, социал политика эм саулык сакылау комитетини башчысы **Хусейн Кажаров** диспансерни ырыксы-техника мурдорун кючлеу артыкыда маганалы жумушладан бири болганын белгилегенди. Андан сора да, саусуланы саулыкыга хайырлы аш-суу бла жалчытууну, флюорографланы сатып алыууну юслеринден айтханды.

Ахырында Татьяна Егорова республиканы халкын бу кюркыууу аруудан саулауу амалларыны битеу жууулы органла бирге хазырларга кереклисине эс бурганды. Спикер жашауларына, саулыкларына кюркыууу болумлада ишленген медикиле келлендириу тэлеуле этерге болуугун да айтханды.

Жыйылыуга Туберкулёзга кыжау диспансерни баш врачы **Валерий Кибисhev** да кытышканды. Ол депутатланы сорууларына жууапла бергенди.

Ахырында сейрлерини болган органлаага эсгертиле кыбыл керюлгенди.

КыМР-ни Парламенттин пресс-службасы.

«Яндекс» цифралы билимни ёсдюреди

Нальчикде Устазланы усталыкларын ёсдюруу институтда «Яндекс Учебник» деген проектни чекленириде семинар өтгенди. Ол информатика предметни айнытууга жораланганды. Быйылгы окуу жылда башлау бердесе школлада эти маганна берилди. Семинарда республикалы школланы устазлары кытышканды. Эки кюнню ичинде бардырылык жумушга 50-ден аслам адам кытышканды.

Проектни регионла бла байламлыкыла жюрютуюу жаны бла таматасы Дмитрий Кононов белгилегенге кере, ала бюгонлюкге битеу регионлада ишледи. Быйыл тюбешиме устазланы билимлерин ёсдюруге себеллик этип, алаага усталыкларында жангы даражага чыгарырга болушадыла. Окуучуланы да цифралы билим алыулары игленидириу да бек маганалды.

«Биз мында энчи школ кетрип ишленги ючюнчю жыл барады. Тамбла аны бошаван жангы кыаумууга дипломларын берликбиз. Быйыл да жангы окуучула

алганбыз. Алары саны оючю. Болсада кыагыларын а 700 адам берген эдиле. Абадан класслада окууганла информатиканы мындан ары жашауда магыаналыгына анылайыкандыры бек игиди, - дегенди ол.

Семинарны ишине институту таматасыны орунбасары, проектни куратору Фатима Кравцова, «Яндекс» компанияны билим беруу программаларын жашауда синдириу жаны бла директору Дмитрий Растровов, КыМР-ни Жарыкландыруу эм илму министрствосуну специалисти Залина Орзулова да кытышкандыла.

«Республиканы Башчысы бизни алыбызда окуучуланы информатика жаны бла билимлерин ёсдюруге аслам эс бёлюрге борч салганды. Бу жаны бла хал бир кесек осалды. Аны биз тюрлю-тюрлю даражалы олимпиадаланы эспелерине кере анылайык. Сабийлеге уа тийшли билимни жалаанда тынгылы хазырланган устаза берликлерин эсге ала, бу семинарны кырааганбыз. Бу ыз бла билимни кесим да 3 жыл мындан алда ёсдюргемиз,

- дегенди Фатима Кравцова. Ызы бла Дмитрий Растровов селешгенди. Ол энчи эс цифралы дерселге белгенди.

«Маданият марфон» деген проектни юсонден айттырга сие эдим. Аны биз РФ-ни Маданият эм Жарыкландыруу министрстволары бла бирге бардырабыз жашауда. Кесини ишинде аны хар устаз да хайырларыга болукду. Жыл сайын тематикасы тюрлендирилгенлей турады. Быйыл ол модага бла технологиялаага аталыды. Бизни компанияга семинарлада алган жангы информатиканы адамла жашауда хайырланса таманалды, - дегенди ол.

Семинарны ишин андан ары Дмитрий Кононов бардырганды. Ол устазланы проект бла кытыш шагыйрей этип, алаага хайырлы болук информатиканы юсонден билдириу этгенди.

Тамбла уа «Янексни» школну бошаван жаш адамлаага, белгиленгенге, дипломла беруу болукду.

ТАПАСХАНЛАНЫ Аминат.

Жаш адамла сауутну тенглерине нек бурадыла?

Бу кюнледе Удмуртияда Ижевск шахарда акылы, жюреги, адамлык ышанлары болганланы титиреткен бушуулу иш болганды. Кыолуна сауут алып, кийимлеринде да нацист белгиси бла Артём Казанцев, школга кирип, от ачханды. Ол кыолуна эки керох, алаага да 300 окь алып келгенни айтадыла право назамны сакылачула. Мурдар аладан 60-ын атдырганды. Окьлада ол кызыл накыш бла «кёрюп болмау» деп жазганды.

Тынгылы хазырланганды Битеу бу затла уа ол мурдарлыкка кеп заманын хазырланганына шагатылык этеди. Насыкха, ол окыланы барысын да атдырмаганды. Кыолундан келсе, ол нечча адамны жанын аллыгыны юсонден сагыш этген да кыйынды.

Бу мурдарлыкка 17 адам жоюлганды, ол санда 11 сабий да. Энтта 24 адам тюрлю-тюрлю жарала алгандыла. Аладан бирлерини жанларына кюркыуу уллуду.

Слествие органла чабыуулга «теракт» даража бермегенди, мурдарлык эмда сауутланы законсуз хайырлануу бла байламлы угловный иш ачылганды. Право назамны сакылачула Казанцевни миллетчи кыаумлагга киргенин бла кыалганын энтта тинтирикдиле.

Болсада жамауатда бу зараулыкыга теракт дейдиле. Ахыр жылда Россияда билим беруу учрежденилаага чабыуула бир нечча кере этилгенди, алай жоюлган эм ачыган адамланы санына кере бу чабыуул биринчи жерини алады.

Америкалы ыз

Школга чабыуул этиу аманлыкыга «Колумбайн» дейдиле, Россияда бу террорист кыаумну ишине чек салынганды. «Колумбайн» – ол Америкада школну атыды. 1999 жылда эки жаш адам биргелерине окууган 13 жашны бла кызыны ёлтюргенди. Ол кезиге бу мурдарлык эм ачыладан, кюйсузледен бири болганды. Алай, не сейир, Америкада, башха кыраллада да жаш адамла бу аманлык бла келленгенди. Харрис бла Клиболд школда негерлерин ёлтюрюуден оюн кыраагандыла, кыраа пашла, видеокамерлага алынган ролик эмда ахырында ала кеслерин ёлтюрюгелери бирлеге жигиттикча керюнгенди.

Андан бери озган жылда Харрисни бла Клиболдну ызындан барганла кеп сабийни кыадарларын юзгенди.

Тизгинлерин кенгертеди

Бу мурдарлык этилгенчи бир ыйык алга РФ-ни Терроризмге кыжау комитетини жыйылыуу болган эди. Анда селешгенле «Колумбайн» халкыла

аралы террорист кыаум тизгинлерин кенгертириу ишине тирилгеннини, ол мурат бла ёсуп келген тёлюно арасында аны мурдарлык ниетлерин жайыуу иш барганы, аламы мурдарлыкыга келлендиргенери белгили этилгенди.

«Энчи операция бардырылган кезиге украинлы энчи службала бла миллетчи кыаумла россиялиени терактага кытышдырыу ишине кючленди», деп айттылганды кенгешде. Эсигизге салайык, Казанцевни кийимлеринде нацист белги бар эди.

Кенгешде белгили этилгенге, жылны биринчи жарымында кыралда терроризм бла байламлы 61 аманлык тохтазылганды, аладан 26-сын жаш адамла хазырлай эдиле – 25 жылга дериди. 32 аманлыкы уа неонацист ниетлени жюрюткенге кыраагандыла.

Ахыр эки жылда право назамны сакылачуула 50 регионда мурдарлыкыга чакыргыан энтта бир кымылдануу 150 келечисини бузукчуу ишлерине чекле салгандыла. Аны атын сагынаммай кыыйык.

- Битеу бу шартла терроризмге кыжау ишине бардырырга жууаплы кырал эм жамауат органла профилактика ишине кючлерге кереклисин ачыкылаганды, ол санда билим берууде да, деп эсгертилгенди кенгешде.

Сылтау неведи?

Бу тарихле бла байламлы бир нечча соруу келгенди башыма. Жаш адамла

терактага, быйлай кужур ишлеге кытыштырга нек хазырдыла? Кыралларына сауут алып, кеси бошаван школга, неда окуй турган билим беруу учрежденинга нек келедиле?

Психолога, социолога «Колумбайн» кымылдануу ниетлерине сейир ёсгени сылтауларын сюзгенлей турадыла. Алай анга шарт жууап алыкыа жокуду. Сёзге, Казанцевни кырал медицина университетини кафедрасыны таматасы психолог Владимир Менделевич жазганыча, быйлай мурдарлыкылары 97,6 процентин психика жаны бла сау адамла этедиле. «Жаш адам мурдарлыкыны нек этеди деген сорууга бир жууап жокуду. Школда тенглери аны сыйын тошоросле, кырууда хылыкка этип турсала, бир кезиге ол тёмезге болукду. Бирлери тюрлю ачадыла, башхалары уа кыолларына сауут аладыла», дейди алим.

Бириктирген ышанла

Болсада аманлыкычыланы бириктирген ышанла уа бардыла. Биринчиден, ала интернет бла чырмаусуз, чексиз хайырланадыла. Мурдарланы 90 процент жашадыла. Ала биргелерине окууганла бла келишалмай, даулаша, тюрлюшле боладыла. Аны кезигенде уа сыйсызлыкыны сынадыла, аланы кырууда хылыкка этедиле. Психолога айтханларча, ала зорлук бла байламлы видеога, жангылыкыла бютонда уллу эс бурадыла.

«Колумбайн» кымылдануу ёсуп

келген тёлуге артыкыда кюркыуулуу. Сабийлени асламы зараулыкы бла байламлы видеога кыраалмайды, андан жийиргенген этедиле. Алай тенглери ёлтюрюрге хазыр жашла уа алада мурдарлыкыны башын жулурча, кесини тюзлюгөнне энтта бир кере тошонорча сылтаула табадыла.

Алай эсе уа, бу кымылдануу ишин тохтатыуда ата-аналаны, билим беруу учреждениланы, жамауатны саулаага жууаплылыгы уллуду.

Неге кыагырырга керекди?

Жаш адамла не заманда да жарык, башаладан энчи болурга сюйгенди. Кийимлерин, тыш сыфатын алышадыла, чачларын сейир торсюнлеге бойдыла, татуировкала этедиле, бири бири бла келишмеген кийимлени сайлайдыла. Быйлай торпелюле бла бирге ол школда иги окуй эсе, негерлери бла байламлыкыла юзмеген эсе, жарырача тойлоду. Алай школга барырга унамай тибиресе, кесин ачытып, колтоомле салып, терисин кесип башласа уа, эс бурургуга тийишшиди.

Дагыда даулашырга ёчдоле, кеслерин кимден да иги билген сунадыла жаш адамла. Быйлай кезиге хар бирибиз да ётгенбиз. Алай даулашны кезигенде мен сени (неда кесими) ёлтюрген этерикме деп, юсюнгозге чалса, ма ол заманда кыагырып башларга керекди.

Хау, жаш адамланы халлери тюрлю-тюрлюдоле, бирде ачууланарга, ачы селеширге да болукдуула. Алай ала кырууда ёлюмюно юсонден айтсала, школга барырга эс бурурча шартды.

Сакь болуугу

Бир-бир кыраллада, сёзге, Германияда, Финляндияда ахыр 15 жылны ичинде быйлай бир аманлык да этилмегенди. Ол а школда психологаны ишлери тюз кыралганыны хайырланданды.

Шендоголю заманда жаш адамлаага жашауда тюз жол тапкан кыйынды. Аны себепли таматала алаага сакь болурга керекди. Биринчиден, сабийни хали торленген эсе, аны сылтауларын билдире, ушак этерге, жарысуларына тынгыларга, айтханын эшитирге, ачууланмазга, аны оюмуна хурмет этерге, тилеклерине эс бурургуга тийишшиди. Дагыда анга сюймеклигиизни юсонден айттырга, ол сизни жашауугузга магыаналы жерни алганын эсгертирге уялмайгыз, хорламларына, жетишмелерине кыууаныгыз. Аны шухелары бла танышуу да хайырлыды.

Ахырында эсигизге бир шартны салырга суюме. 2018 жылда Стрелитамакда 9-чу классны окуучусу Артём Тагиров биргесине окууганлаага бла устазларына бичак бла чапканды. Аны атасы бла аны ол «скултинг» кымылданууга сейири уллу болганын билгенди, алай анга эс бурмай, сан этмей кыйгандыла. Аны хатасындан а 4 адам ачыгандыла.

ТИКАЛАНЫ Фатима.

Бурунгу тау элперибиз

Тау элперибизни юслеринден кезиулю хапарыбыз Огъары Малкърда Кыоспартыны юсюнден барлыкды. Аны юсюнден билгени бизни, эшитгенибизни, кергенибизни айттайык. Хапарыбызны элни атыны юсюнден башлайык. Былай къарасанг, Кыоспарты деген сёз тилибизде аныгылашмагъанча керюнеди. Ол дюгер сөздю дегенле да бардыла. Алай ёмюрледен бери бу тийредеде жашап келген миллет элини атына башха халкъны сөзюн нек алырга керекди. Не уа аны тегерегинде жюзле бла жер-суу атла малкърча болуп, ол а башха тили не болдыды?

Жашуу баргъан кезиуде сёз бир кесек торленип къалган болурму? Биз аллай юлюгюлени билебиз. Аны юсюнден Огъары Малкърдан къауум акъсакалгъа сорган эдим. Ала айтханга кёре, элни аты Къош арты деген сөзден торленип, Кыоспарты болуп къалгъанды. Кертиси да алай болуп. Бизни халкъбыз жаратылганы бери да малчылык бла кюреше келгенди. Элден аркаклада къошлада жайда маллары тухандыла. Кёп болмай, къауум нёгерим бла ары баргъан эдим. Ол жерни баш жанында бюгон да кыош барды.

Кысыха заманлы ичинде Кыоспар-

Акъсакал малкърлыдан эшитген эдим: «Малкър аууунда Айдабол-ланы Азордан акъыллы киши хазна болмагъанды», – деп. Азорча киши бол, дегендиге алгъышлада.

Революциядан сора, отузунчу жыллада, аны юйюнде школ къурагъандыла. Кыоспартыга баргъан нёгерлеримден бири 92-жыллык Аттасуаланы Хажибекир: «Мен анда төрт классны тауусханма», – деди, ол юйюне оюлган къабыргъаларын кергюзте.

Къоспарты. Къош арты.

Урушну аллында жыллада да элни энишге жанында жараган мектеп ишлегендиге. Ол ачылган кюн алайда уллу къууанч болган эди. Белгилы къобузчубуз Кыазиланы Билял, сау кюнню къобузуу сокъганлай, адамланы жырылатып, телсетип турганды. Ол кюн, байрам баргъан кезиуде, Чофанланы Жюнос, мектепге къарай кетип: «Нечик ариу журт болганды эшги, терезеси да къыбыла таба бурулуп. Кеси да межитге тал

Аттасуаланы Хажибекир бла Юсюп.

Савкадин таш барды. Ол төртгюл ташды. Андан энишгерек келсенг, чаллыкда – Гитче Савкадин таш. Ол а тегерек маталлыкды. Урушну кезиуонде, бир ауукъ заманны, Бёзюлары – Уллу Савкадин ташны, Аттасуалары уа Гитче Савкадин ташны къатларында кечингендиге. Совет власть тохташып, элде ара миюкле къуралгъанда, Кыоспарты, Мукуш, Зарашкы бир колхоз боладыла. Аны биринчи председатели Мокъаланы Азрет эди. Халкъ аллында намысы-сыйы жюриюген огурлу адам. Аны башха ишге Нальчикге кёчюргенде, орунну Гасыланы Магометни саладыла. Андан сора уа – Оразайланы Алийни.

Ара мюлке ишлей, адамланы къошайлары кётюрюле башлайды. Алай ол жашуу кепге созулмады. Башланды Уллу Ата журт уруш. Кыоспартычыладан ары эки-айланадыла. Кенген къарасанг, къауум кешене да эсленириди. Бу къадар кыйын салынганг элге къарай кетип: «Таш юсюнде юй ишлеген таулу киши», – деген сөз нечик кертиси дедим кеси кесиме. Элни башына жете баргъан бийик жерде уллу таш барды, къараучу таш деген олду. Аны башына минип къарасанг, тарны эки жаны да узакъга кёрюнеди. Аны юсюнде да быллай бир таурух жюриюди. Бурун Кыоспартыдан бир эр киши жыллык жортуулгъа кетип, андан кайтмай къалгъанды. Аны уа бир кызы болганды. Аты Акъбийче. Атасын бек суйгенди. Кюн сайын ташха келип, атам келе болурму деп, андан тарга къарап турганды.

Алай эте айла, жылла оздула. Киши кайтмады жортуулдан. Кызы да атасын саклап, эрге бармай, жашауун алай ётюрдю. Эллиледен бири уа анга жыр да такъван эди. Узун жыр эди. Хажибекир андан эсинде къалган бир нечча тизгинин эсгереде:

*Эй, Акъбийче, Акъбийче,
Атаны саклай сени
Чачынг акъ болганды,
Сени суйген жаш да
Къарт болганды.*

Къараучу ташдан битеу аууз къол аяздача кёрюнеди. Аны ючюн, таш къатында, хар заманда, эсли адам болганды, тышыннан келгенлени кёрюрча.

Ташдан берлакъ келсек, Къуру къолгъа жетебиз. Башында сагынганыбызча, аны энише жанында жашагандыла бу элни бийлери. Ала бла байламлы дагыда бир белгини айттайым. Бий тукъумла жашагъан тийре бла элни баш жанына къарасанг – алайда да бир уллу таш. Ауушну къалауучу, сын кыбатып турады. Анга уа Бийланы ташы дейдиле. Ол тийре алары жерлери болуп, андан айтылган болур алай.

Къараучу ташдан тюзюлей къызыл кыя таба ёрге тебиресек, эл башына жете баргъан тийрени бир жанында Аттасуаланы жашагъандыла. Алары журтларыны оюлган хуналары сакъландыла. Алгъараклада тукъум адамлары келип, хар журтта ким жашаганын атлары жазып кетгендиге.

Аттасуаланы тийреден къаяла таба къарасакъ, биринчи төппеге Гитче-Байрым-Башы дейдиле. Аны ёрге жанында андан да бийик төппеге уа – Уллу-Байрым-Башы. Ол ортада уа къая барды, анга уа Зараш кетген къая дейдиле.

Ол Зарашланы тукъумну аталарыды. Кыарулу киши эди ол, Малкър аууунда ол бек уллу адам болганды деген хапар барды. Нек эсе да ол тийреде айлана тургъанлай, къадан кетип ёлгенди. Андан бери анга огъарыда сагынылган атны айттайдыла.

Уллу-Байрым-Башын ан онг жанында уа – Аттасуаланы зынтхы сабанлары. Бу тукъумну адамлары анда бозага зынтхы ёсдюртгендиге.

Уллу-Байрым-Башы бла къызыл кыя таба барып, анга жетмей, Уллу

Шер, ючюшер жашлары кетген юйюрге болгандыла. Андан сора уа – кёчюнчюлюк. Орта Азияны жеринде кепле къырдыландыла. Сау къалгъанла кайтхандыла ызырына, алай бу эл а жангыртлмады. Адамлары ёзенлени сайлап, энишгерекле келгениди. Къушла бийиклеринде орналган Кыоспартыны таш хуналары бла оюлган кыбыргъалары уа бюгюнлюкде да, узакъдан къарасанг, туура кёрюнедиле. Сюеледиге халкъны жашуу жолуну эсгертмелери. Тардан, таудан келген аяз сызгырып айланады орамларында, оюлган элни жангыз иесича.

Эски журтну аллында.

Элде бу тукъумланы адамлары жашагандыла: Айдаболлары, Аттасуалары, Бийлары, Бёзюлары, Гасылары, Гуларлары, Жекелары, Заныколары, Занхотлары, Зарашлары, Кыазиллары, Кыаралары, Наршаулары, Оразайлары, Темукалары, Тюменлары, Хочулары, Шабатуклары, Шуукалары, Эдаклары.

Бу тизмени Аттасуаланы Хажибекир бергенди, ол урунуу, тылы да ветеранды, бу элде тугъанды. Бюгюнлюкде Бабугенде жашайды. Аны биргесине келип, бизни бла жолучу болган Аттасуаланы Юсюпге да ыразылыгыбызны билдиребиз.

ОСМАНЫ ХЫСА.

Соруу

Агабиятыбыз излемлимиди бюгюнню кунде?

Миллет адабияты халы аны халкъны маданиятыны, аны ёсююню шагытыды. Бусагъатда ол не болудыды? Алгъа атлаймыды? Излемлимиди? Жангы авторла бармыдыла? Ала нени юсюнден жазыдыла? Бу кеплени тынчайтмаган соруула жууап этерге ол жаны бла ишлегенли чакыргъанма.

Филология илимланы доктору, Къабарты-Малкър гуманитар тинтиле бардырган институтну къарачай малкър адабият бёлюмюню таматасы **САРБАШЛАНЫ-ГУЗИЙЛАНЫ Алёна**: – Малкър поэзияны айнуу Кыулийланы Кыайсыны, Отарланы Керимни тюзюсюню, аны ызырыннан келген Мокъаланы Магометни, Бабаланы Ибрагимни, Гуртуланы Салихни, Соазиланы Ахматны эм башхаланы атлары бла байламлыды. Прозада уа Этезланы Омарча, Тёппеланы Алимча, Толгурланы Зейтунча усталарыбыз болгандыла. Башха халкъланы адабиятларыны айнуу жоллары бла тенгешдирип ючюн, ол адабиятланы бюгюнню халларын билдире, тинтирге керекди, ол себеден былайды деп айтырча тоююлду.

Ана тилибизде жазылган чыгъармалагъа къарасанг а, поэзия алгъа атлагъанча кёрюнеди: нек дегенде, биринчиден, сынаулу поэтирибиз сау-эсендиле, жангы чыгъармалары бла окуучулары кыуандырдыла; экинчиден, назмуучуланы жангы телюсю суратлау иште тири атлама этедиле (сёз ючюн, Алпайланы Лариса, Газаланы Амина, Байтуугъанланы Исмайыл эм башхала). Прозаны юсюнден айтханда уа, соруула туудыла. Къадыла жангы романы? Ким, къачан жазарыкыды алары? Уллу романтилерибизни ызырыннан ким барлыкды? Бу соруулагъа алыкъа жууап жокъду, жарсыгъа. Ма быллай болудыды бюгюнлюкде миллет адабиятыбыз.

Жазыучула союзуну правленийни председателини орундасары, **КЪМР-ни халкъ поэти БЕППАЙЛАНЫ Муталип**:

– Поэзияны, прозаны алсанг да, бусагъатда махтанырча зат азды. Бир чакъда турган заманыбызды. Артха къарасанг – Казим, Кыайсы, алда уа – белгисизлик. Жапсарырча шартла аздыла. Жаш адамланы къаллай бир чакырсанг да жазаргъа, ол хайыр келтирмегенин кёре, ала аны бла кюреширге суймейдиле. Тобейдиле алайла да жазаргъа угъай демегенле, алай бек аз.

Кепле бир бирлерин кайтардыла анысы, жангы асы айтмайдыла. «Жаш» поэтлени жыл санлары да – эллиден, алтмышдан атлап. Къара сёз бла жазгъанла да алай. Жазыучу даражасы алгынча тоююлду. Андан да болур. Кыайсыбыз да бу болумну торлендирюню амалларын излерге керекбиз.

КЪМКЪУ-ну устазы, КЪМР-ни культурына сыйлы кыулулчусу ТЮБЕЙЛАНЫ Светлана:

– Дуняа алгъа кетгенде, бизни адабиятыбыз турган жеринден тепмей тургана кёрюнеди. Бар жазылган затла озган ёмюрлени юслериндендиге. Бюгюнню кюнню юсюнден жазган хазна жокъду. Темала уа кепдюле. Сёз ючюн, бюгон асы адамла – аманлыкчыла, фитначыла аслам болгандыла – ахча, ырысы ючюн не да этгенле. Бир бири алдаган тере болуп барды. Бирси жанында, миллетни ёчюле баргъаныны кыйгысы – жашла кытын алмайдыла, къызла эрге бармайдыла, юйор къураган жашауда баш ишге саналмай башлагъанды.

Сюргюнню юсюнден кеп жазылганды. Аны унутур кыаруу жокъду. Аны кый, ол кымыбызга киргенди да, къоркчуу кетмейди бизден – адабиятта окуна кертине айтама десе, ким ишин тас этерге, ким кесин эрши кёргюзторге къоркъады. Ол къоркчуу бизни ангыбызны ёсрге кыймайды.

Фахмулу миллет жазыучуларыбыз кетгендиге. Жангыла уа жокъдула. Угъай, жазгъанла кепдюле, алай а

ма бу керти жазыучуду деп айтырча жокъду. Адабиятта, илму да фахмулу уллу адамларыбыз ызырыннан келлик тынгылы телю ёсдюргендиле. Ёсдюрген эселе да, бир къаууму, жазылганын жазып бошап, уюгъандыла, бирсилери, жазгъанча кёрюнселе да, илмалары жерден ёрге кётюрюлмейди. Адабиятта, илму да бир бири кыйтарыу туурады. Ол а ёсюню алтын тыяды. Айыр амал излерге керекбиз.

«Къайсыныгъа жюз атлам» атлы тарых эм культура эсгертмелени сакларга болушхан фондуну председатели

ТЕТУУЛАНЫ Хадис:

– Бу болуп ол затны юсюнден сагыш этген кимни да сансыз къоркык тоююлду деп, алай оюм этеме. Бу кыйгырыбуу бош сөзде кыалмас ючюн, адабиятчыладан, алимлерден да тийши адамланы жыйып, тегерек столла къурап, тынгылы селеширге керекбиз. Къазимча, Кыайсына адамлары болган адабият ёчюлюп кыйырча тоююлду.

КЪМР-ни сыйлы устазы ГАЗАЛАНЫ Аслийжан:

– Окуу китаплагъа программаланы жазгъанладан бириме. Аны юсюнде адабиятта болум кыйгызы этдирир халгъа келип тохтаганын кёргенме. Асламысында бир суратлау ыз баргъанлай турады – таула, халкъны атын айтдырган жигит жашла, ариу къызла, сюргюн... Адамны ич дунясын тинген, аны заман къалай торлендиргенин ачыкълагъан, окуучуну сейирсиндирлик чыгъармала аздыла. Хау, соймеклик, жигитлик, адамлык – халаллык, ышангылык, тюзюкюно жакълау, терсликке къажуу туруу – ёмюрлюк хазнадыла. Айтты турсанг да, эриктирмезле. Алай а суратлау амала байгырыгъа керекдиге, ёмюрле ётгенде. ***

Башындагы соруулары туугъанлары сейир тоююлду. Жазыучула, илму бла кюрешгенле да ол сагышладыла. Жангы китапла чыгардыла. Алай жазыучула, бир бек тириле болмасала, кырал басмада чыгаралмайдыла алары. Жазгъанын кеси халкъны чыгаруу кеплеге тере болуп келганды. Ол аз тиражлы китапла уа кенг жайылмайдыла. Алары барларын, ала не айтханларын, не даражада болганынын жалауда ол ише къатышханла биледиле. Бу иги, бу амал деп, илму жаны бла тинти да бармайды.

Бир-бирлени окуусанг, ол авторла, атларын эшитген эселе да, алгъа дери болган белгини поэтлени, къара сёзю керти усталарыны жазгъанларында хапарсыздыла, биринчи сёзю айттыр насып алгага жетгенча, алай жаздыла. Бир-бир китаплада магъанасыз даула, халатла да кепдюле. Кетген кюнне дау айтып, нени торлендирликке? Алгъа къараргъа, алгъа атларга керекбиз биз. «Казимни окуулары», «Къайсыны окуулары» деген проектлени авторлары, китапханаладан биринде не Малкър халкъны саясат репрессиялада жоюлгъанларына атлагъан мемориалда жангы китапаны презентациялау, «Жан» атлы жамауат биригюню «Поэзия для всех» атлы проекти – былдыла бюгон бизни адабият бла байламлы этерге кюрешгенле. Алай а ала да ачыкълапмайдыла адабиятны бюгюнню болумун толду. Адабиятчылары не бла кюрешгенлерин, аны тинген алимлени да авторларыны чыгъармаларына не багъа бергенлерин билдир ючюн, къара сёзге, акъ сёзге да окуучуну сейирин кыйтарыу ючюн, чыкыган китаплары, жангы чыгъармаланы кенг жаар ючюн не этерге керекбиз?

МУСУКАЛАНЫ Сакинат.

тыгъа эки кере барырга тошду. Биринчи баргъанымда жол нёгерим Хасуаланы Исхакъды. Кеси мухоллу жаш. Бу тийрелени иги биледи. Аны машинасы бла, Чайнашкы суудан ётуп, Мукушка жетебиз.

Ол да бюгюнлюкде чачылып турган бурунгу элперибизден бири. Бийик сыртын юсюнде оюлган хунала, юй къабыргъала керемиз. Жолну сол жанында уа оюлуп турган обала.

Мукушну тар орамы бла бир аз баргъанлай, Зарашкы суугъа жетебиз. Гитче суучукъду, алай кытурса, бек уллу келип, гебенле тенги ташланы келтиредиле. Суу жагъаларында керебиз биз биз алары.

Зарашкы суудан ётгенлей башланады Кыоспарты. Ол да бийик конюм сыртта, суу жагъасындан башланадыла журтла. Журтла дегенде да, аладан къалган ызла: оюлган таш хунала бла юй къабыргъала.

Зарашкы суудан сора да, юч къолдан ётсек жетебиз Кыоспартыны аягына: Сауурдан къол, Алуезюзн къол, Кыуру къол. Биз баргъанда аладан биринде да суу жокъ эди. Ол къолла эл тийресицен башында къызыл къаягъа дери жетедиле.

Къуру къолда эрттен бери да суу келген болмас, аны ичинде окуна бардыла таш хунала. Ол къолну ары жанында жашагъандыла бу элни бийлери Айдаболлары, Жанхотлары, Бийлары.

Онтогузунчу ёмюрню аягында, жыйырмаачы ёмюрню ал жылларында аты айтылган киши Айдаболланы Азор да ол тийреде жашагъанды. Жети жылны Малкър жамауатха старшина болуп турганды. Дагыда алай бир жылны – Къарачайда Схауат элде.

Айдабол кешене бла эски обала.

келиширик эди», – дегенди. Аны уа, ким эсе да тил этип, милициягъа билдиреди. Сора Жюносно тутуп кетедиле, ол андан кайтмагъанды.

Элни кыураулу юсюнден Хажибекир былай эсгередиле. Бурун заманда бир кишини юч жашы болганды. Эл кыураурга керек болганды, ол аланы ючюсюн да чакырып: «Къауум жерге барып, топурагын алып, суугъа кыуогуз. Сора кыйсы топуракъ терк батса суугъа, алайда эл кыурагъыз», – дегенди.

Эл кыураурга Кыоспартыны жери алай бла айланганды. Биринчи журт а Къараучу ташны къатында салынганды.

Халкъда жюриюген хапарга кёре бурун бу тийре кыалын агъач болганды. Эл-журт салынып тебирегенде, адамла аз-аздан агъачны кыргъандыла. Аны юй ишлегенде хайырлангандыла, отун этгендиге. Андан сора юйле, башха журтла ишлеп тебирегендиге, сыртын къазып, орамла, арбазла этип. Къаллай бир таш, зыгыр ташылып ишленгенди бу эл. Метрден артыкъ къалыныклары болган къабыргъала бардыла. Алары къалагъандан сора да ичлерин топуракъ бла кюртгендиле. Ууакъ жаныуарла, губула кирмесинле деп.

Къауум жерде уллу ташла да эс-лепенге, алары бир жанлары къазылып, юйюне къабыргъалары анга тирелип къаланып. Хуналада да бек уллу ташла бардыла. Ташла да бош ташла угъай – состарла, къаты затла.

Элни баш жанында – Гитче-Байрым-Башы, тауну бери аллында уа къабырстан барды. Беш-алты гектардан да уллу болуп. Тегереги ачылынды. Малла юслери бла атлап

Иттинулюк

Россей МВД-ны Элбрус районда бёлюмюню акъылбалык болмагъанланы ишлери жаны бла инспектор, полицияны подполковниги Жылкыбайланы Зарема каналдан чыгълмай жунчугъан кючюкню кыурагъанын юсюнден хапар жангылыкында кёрюзюлген эди. Алай ол андан сора да кеп ахшы ишле тындырады.

Алгын Зарема Россей МВД-ны Нальчик шахарда управлениясында акъылбалык болмагъанланы ишлери жаны бла инспектор болуп турганды, 2015–2019 жыллада уа тамата инспекторну борчун тамалаганды. Ызы бла контракт халда Чечен Республикада Россей МВД-ны бёлюмюнде ишлегенле психологча кыйын болумлада болушуп турганды. Андан сора 2022 жылда январьда Къабарты-Малкърда кыйыгъанды, жарым жыл дознаватель болуп турганды, бюгюнлюкде уа, айтханыбызча, Элбрус районда кыулулгъан бардыра. Ол бизни ушакъ нёгерибизди.

«Болушаллыкъ эсенг биреуге, къолдан келгенни аяма»

– Зарема, къайда ёсгенсе, окугъанса?

– Огъары Малкърда туугъанма, школу да анда бошаганма, 1998 жылда Нальчикге кёчкенбиз. Педагогика колледжиден сора университетде устазгъа эм бухгалтер-аудиторгъа окугъанма. Аны бла чекленмей, 2009 жылда МВД-ны Краснодарда университетини Новососсийскде филиалын жетишимли бошаганма, 2019 жылда уа Рязань шахарда педагогика эм психология жаны бла институтда билимими ёсдюргенме.

Сабийле бла ишлер ючюн терен, тынгылы билим керекди, ала кыйын болумлага тиюселе, алагъа ариу сёзден, жапсарындан сора да, бизни кыралда законлагъа кёре не жаны бла да болушукъ изленеди.

– Атангы-анангы юлгюлерни санга не магъана тутайдыла?

– Атабыз бла анабыз юйор эртте къурагъандыла, атама – жыйырма бла төрт, анама уа онсегиз жыл бола эди, акиси да бек жигит, ётпор, аны бла бирге уа халал адамладыла. Атам мен окугъан школда «автодело» предметни бардырады, анабыз Сакинат а юйде манга, эгечим Фатиматха, къырандашым Альбертге къарагъанды.

Мени акылыма кёре, юй суймекликден толу болурга керекди. Биз бек насыплыла эдик сабийлик жылларыбызда. Урушмагъандыла, терс

болсакъ, ашыкъмай, терслигизбизни биз аныларча тилде аныгълатхандыла. Бюгюнлюкде да алары сөзлери манга магъаналыды.

Баланы журеги жаланды, гурушка сёз анга жара салырча болады. Акъылбалык болмагъанлагъа неден да бек биз аны багъалагъаныбызны сезгенлери магъаналыды. Тауулада сабийлеге «жаным-кёзюм», «алтыным», «кюр болайым санга» деп бошдан селешмейдиле. Атабыз-анабыз бизни хар инсаннга да хурмет этерге юйретгендиле.

– Акъылбалык болмагъанлагъа бла ишни нек сайлагъанса?

– Сабийлигимизде атам-анам: «Болушаллыкъ эсенг биреуге, къолундан келгенни аяма», – деучю эдиле. Кюн сайын жашауда мен алары жууукълагъа-тенгелеге къалай къарагъанларын, къаллай таза ниетлери болгъанларын кёрюп турама. Ала усталарымдыла. Акъылбалык болмагъанлагъа болушалгъанма бек кыуанам. Бир болган ишни айттайым. Кыйын болумлада жашаган жашыкъны битеу тийчилери да тошуп эдиле. Жюриюкеги кыйыналып турганы кимге да баямды. Кеп инстанциялагъа жазып, ол сабийге хакъсыз тишле салдыргъанма. Анга кыуанмай не этерик? Энди ол улмай дерседе жууап этеди, тенгичкери бла ойнайды, селешеди. Аллахха кеп кере шукур, сабийчиклени кезлерин жарыталгъаным ючюн!

– Бу ёлюмден кыуторгъан кючюк биринчиимди, огъесе андан сора да болганмыдыла алайла?

– Машинада хар заманда да орамлада айланган иесиз итлеге, кишиликлеге аш-суу болады. Не къурт-къумурсханы, не чибилене ёлтюрмейме. Тебе тургъан, сау затны къалай ёлтюрлюкесе? Баям, жаныуарлагъа суймеклигим сабийлигимден бери келе болуп. Юйде маллагъа къараргъа бек суйемме, андан сора да итибиз, киштигиз да кыйыналып жашамагъандыла.

Бир жол, Чечен Республикада ишлегенимде башы чирий тургъан кючюкчюкню кёремме. Аны ветеринаргъа элтеме, операция этедиле, ызы бла аны анасын, аны кесин, башха онеки кючюкню да адамлагъа береме.

Алай ол мен кыуторгъан итни алган жашчыкъ ёсюп, Москвагъа окургъа кетеди да, аны Грозныйде приюхта элтеме. Ары бир къауум замандан ючакълы итни элтегимде, ауазымы эшитип, ол чабып келген эди. Ол жиялган эте эди! Мен а ахча төлен фатарада жашай эдим ол кезиуде, ишден кеч кайтхан заманларым да болучу эдиле, алпалыкъ тоююл эдим кесиме. Шёндю да селешип, къадарын билип турама.

– Ишден сора не затны суйесе?

– Жолну! Дагыстанда бек бюсюрегенме. Санкт-Петербур да бек ариу шахарды. Турция, Азербайджан, Абхазия – барысы да журегимде жарыкъ ыз кыйгъандыла. Аллах буюрса, башха жолла да ачылырла деп ийнамаймы.

БАЙСИЛАНЫ Марзият.
Сурат авторнуду.

Саугапау

Белгиленгенлени санында – окуучула бла устазла

Къабарты-Малкърны Жарыкъландыруу Эмда Илму Министрствосунда 2020-2021 Окуу Жылда Школчуланы Битеуроссей Предмет Олимпиадаларыны регион кесегинде жетишимле болдурган сабийлени бла алааны анга хазырлаган устазланы саугалагандыла. Къуанчлы жыйылыуда дагыда ана тилледен бла адабияттан республика урумунда алчыланы, алааны окутханлары да алгышлагандыла.

Башхада айтханда уа, ала барысы да КъМР-ни Башчысыны премиясына тийишли болгъанладыла. Эсгерте кетейик, сагъынлыгъан сауганы бериу бла байламлы оюнуу регионну таматасы былтыр этгенди эмда быллай халда алгышлау республикада бу жол экинчи кере озгъанды.

Устазланы бла окуучулары алгышлаган сауганы КъМР-ни Парламентини Председателини орунбасары Жанатйлан Салим, къонакъбай ведомствону министри Анзор Езаов, «Россельхознадзор Къабарты-Малкър референт араны» директору Хаути Сохроков, «Элбрусид» фонду башчысы Аналаны Марат, мектеплени келечилери, ата-анала да келгендиле.

Жыйылгъанлары алларында селеше, Анзор Клишбиевич бу байрамга келю кетюрлююк келгенин айтханды. Къыралда билим бериу жаны бла проектлени жашауда бардыра, республикада бу бөлум эсленирча айныгъанын белгилегенди.

Быллай магъанала олимпиадалага къатышалганын сабийлерибизни бла педагогларыбызны болгъанлары уа,

жаланда ала окугъан эмда окутхан мектеплени угъай, саулай да регионну билим бериу бөлумюню ишин ачыклагъан ышан болгъанын чертенди. Жангъы бийликке тежел, мында арысында да министерство онглары игилендире барлыгына ышандырып, устазлага къошхан юлюшлери ючюн ыспас этгенди.

Салим Алиевич а алгыш сөзлери бла бирге эм алгъа ана тилледен окутханлагъа энчирек ыспас этерге излегенди. Ким да педагог болуп къалалмазлыгын да черте, ол ёноп келген жаш тёлуюню ёз тилине, аны бла бирге уа маданиятына, адет-тёрлерине тюрлюнюрден биотун къыйматлы болгъанын белгилегенди.

хорлагъанла уа билимлерин аны ахыр – саулай къыралда бардырылган кесегинде ачыкларга онг табдыла.

Жарыгъа, ана тилледен олимпиадалада регион урумдан тышына чыгъарча болмайды. Алай эсе да, республиканы Башчысы былтыр алага къатышып, биринчи жерлени алган сабийлеге эмда алааны хазырлаган устазлага, оғарыда сагъыннаныбызча, премия берирге оюу этгенди.

Бу жол малкър тилден аллай жетишимле кёрюзтген устазла эткендиле. Ала Бызынгыны битеулю билим берген мектебинден Чочайланы Нажабат бла Нальчикни бир-бир предметлени терен халда окутхан тогузунчу номерли школундан Бёзюланы Саниятдыла. Ала хазырлаган сабийле уа Текеланы Айза (Бызынгы, 11 кл.) бла Сабанчыланы Элеонорадыла (Нальчик, 10 кл.).

- Люба, сен бу жерни иесие, парикмахер устаза. Бу ишге къалай бла тюзелгенс?
- Муратм бу эди сабийликден деп айтталмам. Юристе окугъанма. Кесигиз билгенден, мени тёлум жетген заманда, къыралга иш къытылгы кирген эди. Сора эки къолуму къоюнума къысып тургъандан эсе деп, биринчи аллай курсла бардырган устадан чач къыркъырга юйренгенме. Он жылдан атлагъанды мен мында ишлегенли. Сейир устама деп айтмайма, юйренинуо чеги жокъду.
- Биринчи кере кимни чачын къыркъгъанын эсингемиди?
- Ол затда ахуланы хайырланганма (юледи). Уллу юйрде ёсгенме – беш къарындаш, алты эгеч.
- Аллай юйрде аз тубейдиле бусагъатлада. Аны юсюнден айтсанг эди.
- Атам къурулушчу, алай кеп жыланы газ тартахан жерде кирешгенди. Солуудады. Анам а бухгалтерге окугъанды, бусагъатда санаторийде ишлейди. Аны да жетгенди солур заманы, алай ишчи нёгерлерин бир бек сюеди да, аладан айырлыгыра унамайды ансы. Таматабыз Лейля, билмей тургъанлай ауруп, къыска кетип, жарсытханды. Къалгъанла уа бирер жерде урунабыз. Тигуичо, экономист, юрист, аскерчи, от тюрленни ёчолтоучо да бар арабызда. Алайды да, ал заманда юйренир адамларым бар эди.
- Малкър тилде бир сейир айтыу барды: «Адам ариулукну сатып алмайды», – деп. Чырай Аллахдан келеди дегенлик болур. Сени оюмуна кере, ол тюзююдо?
- Ол айтыу бююн, баям, магъанасын тас этгенди. Сыфат Аллахдан келе эсе да, къаралмаса, ол да онгуп къалады. Нарт сёлени, айтуланлы да бир къаууму кеси заманларына къулукъ этгенди. Сёз ючюн: «Эти барны сюйюмо бар, эти жокъну сюйюмо жокъ», – деп барды. Алайды деп ким айталлыкды бююн? Сёзсюз, сыфатларына ыразы болмагъанла хайырлангыра, бусагъатда тюрлю-тюрлю онгла кепдюле.
- Бир – модага кере кийиниу дейик. Ызы бла не келеди, сени оюмуна кере?
- Не тюрлю ариулукну да ёзеге тизгинликди. Ол адамны кесинеча,

къараган кезге да керекди. Не ариу да кийинсин, чачы тап жыйылмаса, тырнаклары, бояулу тюрлю эселе да, кирсиз болмаса, адамны айбатлыгы кезге урунмайды. Ол жаны бла болушубыз биз – ариулукну суратын этебиз.

- Сора сиз художникла ишлейсиз?
- Алай айтырга болуукъду. Мен парикмахерме. Аны юсюнден айтайым. Баш къыркъуу не чач жыйуу андан

Хунерлипе
«Урунган жеринде жарашылулукъ, тюзюмлюлукъ да керекдиле»

Адам чырайлы болурга, тизгини бла кесин кёллендириге, кёрген кёлзени къуандырырга не заманда да сюйгенди. Эрттеги тайпаланы алсакъ окуна, ала минчакъ, сырга такъгъанлары, терилеринде тюрлю-тюрлю суратла этгенлери белгиледи. Бусагъатда адамга ариу кёрюнюр онгла кепдюле деп келеди кёлюнге. Аллай салондан бирин, «Рахбры» салонну, ишлетген Рахайланы Сагидни къызы Любовь бла ушагыбыз аны юсюнденди.

угъай, ариу этилирге керекли ишледиле. Сёз ючюн, тойга келчиники чачын жыйуу уллу усталыкъ бла бирге энчилики излеиди. Туугъан кюнюне, башха къуанчча хазырланганга да аны кесине ушаган амалны табарга керекди чач уста. Боянуу юсюнде да алай. Мелирование, колорирование эм башха бояу техникала кюнден-кюннге айны барадыла. Сора чачны узунлугуна, къысхалыгына кере, эшиуню тюрлюлери кепдюле. Бек биринчиден а, хар бир парикмахер жашауну ариу этерге юлюш къошханын унутмазга керекди. Олду алгъа атлам этдирген.

- Бююн сен жалаңда таматалыкъмы

этесе огъесе кесинг да ишлеймисе, башхалача?

- Эркинликтерибиз бирчады, мен жууалгыракъма ансы. Ишлейме. Мында урунганла кеп тюрлюлукъ – чач къыркъгъанла, жыйгъанла, тырнаклагъа къарагъанла, сора бет тазалаган, макияж этген да бардыла. Беш-алты адам болабыз.
- Кюнню узунуна сюелип тургъан

арыта болур? Аны унутурча хайыр тюзюмиди?

- Бир-бирледе кюн къалай ётгенин эслемей окуна къояса, адам кеп болса. Пандемияны заманында аз эди келген. Энди жашау арха къайтханды, алгын ызга тоше барабыз. Хайырына ыразы болган, болмаган кюнобюз да бола болур, хар бир башха ишденча. Алай а ол баш жерни тутмагъанын барыбыз да ангълайбыз. Ишинги тынгылы этип, келгени ыразы этсенг, иги тюрленуленди сен болдурганынги ангъласанг, таза жюрекден къуанаса.
- Усталыгыны жаратамыса?
- Ол керек болгъанын ангълайма

да, сюйюп ишлейме. Не заманда да адамла, биотунда тишируула, ариу болурга сюйгендиле. Озган ёмюрледе окуна чачларын, кёлзлерин, къашларын боагъандыла.

- Боула кепдюле, ала хата келтиргенери, келтиргенери да бардыла. Ол жаны бла сайлауугъуз къалайды?
- Эртте чачлары мургул болурун сюйгенле, аны сохан къабукъ бла боагъандыла. Жарыгъакъ этерге сюйгенле уа чечек гюлюн бла шафран хансны хайырлангандыла. Кёз-къашлары кёлмюр бла къаралгандыла. Ол амалла барысы да унутулуп, бююн иш юсюнде жюрюторге крем халлы боула, излеминге кере карандашла чыккъандыла. Жалаңда ол шарт окуна бизни ишибиз керек болгъанын, алгъа баргъанын кёрюзтеди. Сёзсюз, табийгъат бергени мурдорунда этилген боула, кремле игиге саналадыла. Биз да асламысында ала хайырлангыра кюрешибиз.
- Ёсе келген тёлуге бу усталыкны сайлауугъуз деп айтырга болуукъмыса?
- Бу жаны бла жашау кюнден-кюннге алгъа атлай барганы туурады. Жаш адамлары алгъанда, къайсыбыз да шагъатбыз, ата-анала сабийлерин белгиле экономистле, юристле, къырал къулукъчула болуп кередиле. Балалары неге тартдыргъанларына, бусагъатда къаллай усталыкъла илгенгенлерине эс бургъанла аздыла. Алай а ол бек керекли затпадан бириди. Ариулукну салонунда ишлерге сюйгенле уа не заманда да болгъандыла. Быллай ише къылыкны бла хунерни да игилери сыйланадыла. Усталыгыны билуден сора да, жарашылу, тюзюмлю болуп, кимни да излемин сакъ болмасанг, адамла бла ишлеген къыйынды. Дагыда мен ишибизни бир иги шартын эсгертирге сюеме бизни системга келликлеге: кюзгоке къарап, чачы ариу жыйлып негда ариу къыркътылып болгъанын кёрген адам кеп къарап тургъанлай тюрленеди – чырайлы да, халал да, ийнакы да болуп къалады. Ма аллай такъыйкъалада ангълайса адамга къууанч, жашауга ариулук келтиргенинг. Ол бек багъалы сезимди.

Ушагыны КЕРТИЛАНЫ Сакинат бардырганды.

Спорт

Маидал алып къайтханды

Кеп болмай Анапада спортну Аскер уруш искусство тюрлюсюнден XIV битеуроссей жаш тёлую эришуле ётгенди. Алага КъМКУ-ну Информатция технологияла эм экономика колледжини окуучусу Эттеланы Азамат да къатышханды.

Бел бауладан тутуп эм сумодан эришулеге къатыша, ол андан «доммак» бла къайтханды. Бел бауладан тутуп сермешууде алчы жерледен бири ючюн сермешип, маидал алгъанды.

Сумода уа аны жыл салнары, ауурлуклары аныкъундан иги да аслам болган спортчула бла къаршчылыкыга салгъанлары себепли, Этте улу саугъасыз къалганды.

Сумо бизни миллетни адамларына спортну жангы тюрлюсюдо. Чегемли жаш аны бла кюрешгенли жылдан артыкъ болады. Бир неча эришуледе ол алчы жерлеге тийишли болгъанын да белгилерчады.

КЪАСЫМЛАНЫ Аминат.

Ангыпатыу

Хыйлачыладан сакъланыну амалларына юйретгендиле

Элбрус районну полициячылары хыйлачылыкны профилактыкасы жаны бла акция бардыргандыла.

Право низамны сакълаучула

ны сакъ болурга, танымагъан адамлага кеслерини юсюнден шартланы билдирмезге чакыр-гандыла.

– Хыйлачыла не амалны да

районну жамауатына интернетни эмда телефонну хайырланып этилген амалыкъанлары тюрлюлерин ангълатхандыла, амалыкъчыладан къалай сакъланырга кереклисине юйретгендиле. Тырыаууда полицияны патруль-пост службасыны къулукъчулары халкъ аслам жыйылгъан жерледе ушакъла къурагандыла. Ала, инсанла-

хайырланадыла муратларына жетер ючюн. Ала адамларыбыз ийнанып къалгъанлары бла хайырланып, аччаларын урлайдыла. Алай эсигизде болсун, банка телефон бла бир тюрлю жумушну толтурмайдыла, керек болса, инсанни банка чакырдыла, деп юйретгендиле полициячыла.

ТОКЪЛАНЫ Фатима хазырлаганды.

Аманлыкчылык

Жалгъан банкирге ийнангандыла

Адамлары алдай билген «фах-мусун» хайырланып, хыйлачы 1,8 миллион сом къолу болгъанды. Алай ол право низамны сакълаучуладан бугъналмагъанды, анга ачылган уголовный иш прокуратураны къарауна берилгенди.

Быыйл 11 августда Нальчикде УМВД-га 35-жыллык инсан келгенди. Ол билдиргенча, беш кюнню ичинде анга танымагъан биреулен селешип турганды. Ол банкны ишчи болгъанын айтханды эмда ким эсе да аны аты бла кредит алырга сюйгенин билдиргенди.

Жалгъан банкир эр кишини банкада ахчасын «къоркъуусуз

счётха» ашырырга кереклисине юйретгенди. Анга ийнанып, хыйлачы айтхан сётха нальчикчи 1,8 миллион сомун ашырганды. Ызы бла ол банка селешгенди, алай анда бир тюрлю финанс жумушла бардырылмагъанларын билдиргенди.

Право низамны сакълаучула РФ-ни УК-сыны 159-чу статьясыны 4-чо кесегине кере терслеу материалла ачхандыла. Тийишли тинтиле бардырып, КъМР-де МВД-ны уголовный розыскны къулукъчулары ишкенин тохташдыргандыла. Ол Къазандан 20-жыллык жаш адамды. Ишекли тутулганды эмда Нальчикге жетдирилгенди.

Рейд

Жолгъа ичип чыккъандыла

«Кеф водитель» энчи операцияны кезиунде право низамны сакълаучула жолга кеф болуп чыккъан эмда машинаны жюрюторге эркинликлери болмагъан 31 водителини тутхандыла. Аладан экисине бу амалыкъны къайтарып этгенлери ючюн уголовный иш ачылганды (РФ-ни УК-сыны 264.1-чи статьясы).

Жолда жюрюнюо къоркъуусулугу инструкторлары 8 сабат баргъан рейдни кезиунде эсирип, руль артына олтурган 11 инсанни ачыклагандыла, аладан бирлери медицина тинтиледен ётерге унамагъандыла. Энтта 18 инсанни ма-

шинаны жюрюторге эркинликлери жокъ эди, болсада, анга къарамай, жолга чыккъандыла.

Республиканы хурметли жамауаты эм къонакларылы Право низамны сакълаучула сиз машинаны водители кеф болгъанын билсегиз, негда жолда биреу жорукъланы бузуп, адамлары саулукларына, жашауларына къоркъуу салгъанларын кёрсегиз, аланы юслеринден бу телефон номерлеге селешип билдиригизни тилейдиле: 8 (8662) 49-50-62, 96-10-00, 91-10-96 негда 102.

ТИКАЛАНЫ Фатима хазырлаганды.

УЧРЕДИТЕЛЬ: КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИ БЛА ПРАВИТЕЛЬСТВОСУ

Баш редактор КЪОНАКЪЛАНЫ Хасан РЕДКОЛЛЕГИЯ: ТЕКУЛАНЫ Хауа (баш редактору орунбасары), ЖАНГУРАЗЛАНЫ Нажабат (баш редактору орунбасары), ТОКЪЛУЛАНЫ Борис (жууаплы секретарь), МУСУКАЛАНЫ Сакинат, ТИКАЛАНЫ Фатима, ТРАМЛАНЫ Зухура, УЛБАШЛАНЫ Мурат.	ТЕЛЕФОНЛА: Редакторну приёмный – 42-63-01. Баш редактору орунбасарлары – 42-38-21, 40-04-82. Жууаплы секретарь – 40-03-24. Секретариат – 40-93-62, Корректорла – 42-63-52. РЕДАКЦИЯНЫ БЁЛОМЛЕРИ: Политика эм право – 42-24-02, 42-67-68. Экономика – 42-66-73. Культура – 42-66-76. Социал ишле – 42-75-82, 40-59-18. Курортла, туризм эм спорт – 40-39-93, 42-66-71. Окуучула бла байламлыкъла жюрютоу эм жазылуу – 42-37-94. Энци корреспондент – 42-68-72. Операторла – 42-66-85, 40-28-97.	Редакция авторла бла къагъат жюрютомейди. Къол жазмалага рецензия этилмейди эм ала арха къайтарылмайдыла. Газетде басмаланган материалла айтылган оюмла редакцияны оюму бла келишимге болуукъду. Алада айтылган хар зат ючюн Россия Федерацияны Басманы юсюнде законна тийишлиликте материаллары авторлары кеслери жууаплыдыла. Редакция авторладан 400 газет тизгинден (машина бла жазылган 5-6 бет) кёню алмайды. Связь связи, информация технологиялары эмда асламлы коммуникацияны ишлери жаны бла федерал надзор службаны (Роскомнадзору) Къабарты-Малкърда управленясында 2016 жылда 19 декабрьде регистраця этилгенди. Регистрация номер – ПН № ТУ07-00118. Индекс - П 5893	Газетни басмага «КъМР-Медиа» ГКУ-ну компьютер службасы хазыр этгенди. Газет «Издательство «Южный регион» ООО-ну типографиясында басмаланганды. Старополь край, Ессентуки ш., Никольский орам, 5а Газетлени ислерине тапдыру ючюн КъМР-ни почта связыны федерал Управленясы жууаплыды. Телефона: 76-01-21 Газетлени розничнага сатыу ючюн КъМР-ни «Роспечать» акционер общество жууаплыды. Телефон: 42-69-34 Газет ийыкъда оч кере чыгъалды – геуюрге, орта, шабат кюнде.	Номерге графикте кере 19.00 сагъатда къол салынады. 20.00 сагъатда къол салынганды ГАЗЕТНИ НОМЕРИН ЧЫГЪАРГАНЛА: Тикаланы Фатима – дежурный редактор; Кучукъланы Сафият; Кетенчиланы Зульфья – жууаплы секретары орунбасарлары; Геяланы Валя (1-чи бет), Бийчеккуланы Жаннета (2-чи бет), Ахматланы Люзаа (3-чо бет), Зезаланы Лида (4-чо бет) – корректорла. Тиражы 1474 экз. Заказ № 1952 Багъасы 10 сомду.	РЕДАКЦИЯНЫ ЭМ ИЗДАТЕЛЬНИ АДРЕСИ: 360000, Нальчик шахар, Ленин аты проспек. 5 Электрон почта: elbor_50@mail.ru
--	---	---	---	--	--